

Kapitalizmin Ahlâkı*

J. Huerta de Soto

Giriş

Doğal hukuk ve adalet üzerine geleneksel çalışmalar, gerçekte doğa bilimleri için düzenlenmiş bir metodu sosyal bilimlere uygulamaya çalışan bir ekonomik bilim düşüncesinin gelişimiyle parlaklığını yitirmeye başlamıştır. Bu düşünceye göre, ekonomik teorinin belirleyici içeriği, dar bir “rasyonellik” ölçütünün sistematik biçimde uygulanmasından ibarettir; yani hem bireysel insan davranışı hem de ekonomik politika, belirli yöntemleri esas almak suretiyle, arzu edilen sonuçları elde etmeyi en iyi şekilde mümkün kılacak bir maksimizasyon ölçütünü temel alan fayda-maliyet hesaplarıyla belirlenmiştir. Bu yaklaşıma göre, insan davranışına rehberlik eden ahlâkî ilkelerle ilgili mütalaaların konuyla ilgisini ve önemini kaybettiği açıkça görülmektedir. Görünen o ki, bugüne kadar gerçekten insan davranışına uygun, onların davranışlarını uyduracakları önceden belirlenmiş ahlâkî kurallara gerek duyulmaksızın her bir eylemden elde edilen yararlı sonuçları en üst seviyeye çıkarmak için uygulamaya konulan basit bir ölçüt vasıtasıyla pratiğe geçirilmiş evrensel bir rehber bulunabilmişti. Böylece bilim, açıkçası, onları geçersiz şeylermiş gibi sunarak adaletle ilgili hususların üstesinden gelmeyi başarmıştı.

Neticeciliğin (consequentialism) Başarısızlığı

Mamafih, belirli yöntem ve maliyetleri temel almak suretiyle önceden bilinen sonuçları maksimize etmek için kararlar alarak davranmanın mümkün olduğuna inanan neticeci (*consequentialist*) düşünce görünüşte başarısız oldu.¹ Öncelikle,

Jesus Huerto de Soto, Politik İktisat Profesörü, Universidad Complutense de Madrid, İspanya

1. John Paul II, Encyclical Letter *Veritatis Splendor* (August 6, 1993), 97–98. Neticecilik eleştirisinde II. John Paul, bunu şöyle ifade eder: “Herkes, eylemlerinin sonuçlarını iyi veya kötü olacağını bütünüyle değerlendirmenin zorluklarını, daha da ötesinde böyle bir şeyin imkânsız olduğunu bilir: Ayrıntılı rasyonel bir hesaplama imkânsızdır. Bu yüzden, karanlıkta kalmış şeylerle ilgili ölçütleri bir değerlendirmeye bağlı kılacak orantılar kurmak için yapmamız gereken nedir? Böyle şüpheli hesaplamalardan tam bir sorumluluk çıkabileceği nasıl savunulabilir.”

ekonomik teörinin kendisinin evrimi, her bir insan davranışından çıkan fayda ve maliyetlerle ilgili gerekli bilgiyi elde etmenin imkânsız olduğunu gösterdi. Modern ekonominin bu öncülü, sürekli olarak yeni amaç ve yöntemler keşfeden ve böylece yeni malûmat ve bilginin akışını sağlayan insanoğlunun doğuştan yaratıcı kapasitesine dayanır. Bu yeni anlayış, belirli bir hükümetin siyasî kararlarının ve/veya beşerî davranışların müstakbel özgül sonuçlarını önceden tahmin etmeyi imkânsızlaştırır.² Bunun yanında şimdiye kadar insan soyu tarafından uygulanmış en hırslı sosyal mühendislik tecrübesi olarak görülen reel sosyalizmin başarısızlığı, neticeci doktrine öldürücü darbeyi vurdu. İlk önce Sovyet rejimi, maliyet ve menfaatlere dayanarak farklı siyasî görüşlere değer biçme yoluyla, istediği sonuçlara ulaşmak için vatandaşlara önceden belirlenmiş seçenekleri empoze etmek için baskı uyguladı. Bu neticeci strateji, kendine bağlanmış beklentileri karşılamada yetersizdir; ve bu yüzden onu işletenler vasıtasıyla büyük insanî acılara ve önemli bir ekonomik kayba yol açmaktadır.

Her ne kadar bugün bazı önemli etkiler ortada ise de, tarihî bakış açısındaki bir eksiklik sebebiyle, biz, hâlâ, tam olarak, sosyalizmin düşüşünün bilimin ve insan düşüncesinin evrimi açısından ortaya çıkaracağı geniş kapsamlı sonuçların farkında değiliz. Öncelikle piyasadaki dinamik sosyal koordinasyon sürecini tahlil etmek için yaratıcı biri olarak insanoğlunun çalışmasını esas alan yeni, daha insanî ve daha gerçekçi bir ekonomik teörinin gelişimine dikkat çekmek gerekir. Bu yaklaşım, ki gücünü daha çok Avusturya Okulu'ndan alır, 20. yy.'ın büyük kısmında iktisat ilmini ele geçiren, öğrencileri yalnızca sevmeden ve disiplin için gerçekleştirmesi mümkün olmayacak beklentiler yaratan bilimsel paradigmadan daha az hırslıdır.

Diğer bir önemli sonuç, aynı zamanda Avusturya Okulu tarafından da geliştirilmiş olan sosyal süreçle ilgili evrimci bir teörinin oluşumudur. Bu teori, toplumsal hayatın en önemli kurumlarının (dilsel, ekonomik, hukukî ve ahlâkî), çok sayıda insanın katılımının bir sonucu olarak, gelenekler temelinde, geniş bir süreçte kendiliğinden nasıl yükseldiğini gösterir. Bu şekilde insan zihninin alamayacağı kadar geniş bir malûmat içeren bir kurumlar dizisi ortaya çıkar.

Üçüncü etki, sosyal bilimlerde araştırma yapmanın gereği olarak, ahlâk biliminin yeni görünümü ve adaletin tahlilidir. Gerçekte, bilimsel neticeciliğin teorik ve tarihsel başarısızlığı, insan davranışlarına rehberlik eden ve siyasî ve ekonomik özgürlüğü koruyan dogmatik ahlâk prensiplerinin gitgide daha fazla takdir edilmesine yol açmıştır.

2. Bu teorem, Avusturya İktisat Okulu teorisyenleri tarafından bulundu (yani Ludwig von Mises ve Friedrich von Hayek tarafından) ve bu (yirminci, çev.) yüzyılda vuku bulan sosyalizmin imkânsızlığı üzerine uzun polemikler esnasında açıkça beyan edilip netleştirildi. Avusturyalılar, statik ekonomi düşüncesi ile birlikte, amaç ve araçların bilindiğini ve belirli olduğunu ve ekonomik sorunun sadece teknik bir maksimizasyon sorunu olduğunu varsayan neoklasik Walrasian modelin delillerini sorguladılar. Bkz. D. Lavoie, *Rivalry and Central Planning: The Socialist Calculation Debate Reconsidered* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1985); Jesús Huerta de Soto, "The Ongoing *Methodenstreit* of the Austrian School," *Journal des Economistes et des Etudes Humaines* VIII, 1 (Mart 1998): 75—113.

Özgürlüğün Ahlâkî Temelinin Önemi

Özgürlük teorisinin bu yüzyıla en anlamlı katkılarından biri, fayda ve maliyetle ilgili neticeci çözümlemenin, piyasa ekonomisini savunmak için yeterli olmadığını göstermiş olmasıdır. Bu, sadece çağdaş ekonomik teorisinin büyük bir bölümünün, amaç ve araçların statik bir çatısını öngören hata üzerine bina edildiğini değil, aynı zamanda, Avusturya İktisat Okulu'nun analitik çatısı da dahil olmak üzere, insanoğlunun yaratıcı kapasitesinin ve kendi kendine iş gören dinamik sosyal koordinasyon süreçleri ile ilgili çalışmaların, liberteryen ideolojiye temel olamayacağını da gösterir. Paretocu statik verimlilik ölçütünü terk ettiğimizi ve yerine koordinasyonu esas alan daha dinamik bir ölçüt koyduğumuzu farzederseniz, verimlilik düşüncesi, kendi başına, asla, esas itibarıyla adaletle ilgilenenleri ikna etmeyecektir. Dahası, uzun vadede insanî etkileşimin kendiliğinden sürecini zorlama teşebbüslerinden zuhur eden sosyal verimsizliklerin kabulü de, *zaman tercihleri* çok keskin olan, yani, müdahalenin orta ve uzun vadedeki negatif etkilerine rağmen kısa vadeli faydalara büyük önem atfeden kimselerin uyumunu garanti edemez.³ Özgürlük teorisi için etik bir temel geliştirilmesi kaçınılmazdır. Çünkü:

(1) Sosyal mühendislik ve özellikle neoklâsik-Walrasian iktisat modelinden türeyen neticecilik başarısız olmuştur. (2) Avusturya Okulu'nun insanoğlunun teşebbüs kabiliyeti üzerine bina edilen piyasa süreci ile ilgili teorik analizi, kendi başına piyasa ekonomisini savunmak için yeterli değildir. (3) İnsanoğlunun gidilemeyen cehaleti ve yeni malûmat yaratma yeteneği göz önüne alınırsa, insanların nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili ahlâkî bir çatıya ihtiyaç vardır. (4) Sonuç olarak, ahlâkî düşünceler, iyi ve âdil olduğunu düşündükleri şeyleri devam ettirmek için sık sık önemli fedakârlıklar yapmayı isteyen insanoğlunun reformcu tavırını kamçılar. Bilimsel değerinden kuşku duyulan, sevimsiz fayda-maliyet hesaplarıyla bu tip bir davranışı sağlama almak oldukça zordur.

Sosyal Bir Ahlâk Teorisi Kurmanın İmkânı Üzerine

Bilimle uğraşanların önemli bir kısmı hâlâ daha evrensel ahlâk ilkelerinden oluşacak objektif bir adalet teorisi kurmanın imkânsız olduğunu düşünür. Bu düşüncenin gelişimi, ekonomide bilimsiciliğin evrimi tarafından kuvvetle etkilenmiştir -ki bilimsicilik, maksimizasyon ölçütüne takılarak, insanların sadece amaç ve yöntemlerini değil, aynı zamanda davranışlarını yönlendiren ahlâkî prensipleri de subjektif sayan bir yaklaşımdır. Eğer, herhangi bir durumda, *ad hoc* bir karar, fayda-maliyet tahlili yoluyla alınabilirse, davranış için önceden kararlaştırılmış rehber kuralları içeren bir şema olarak anlaşılan ahlâkın varlığı, gereksiz olur. Bu görüşe şöyle cevap verilebilir: Bu, ekonomi bilimi tarafından gösterildiği kadar

3. Bunlar esasen Murray N. Rothbard tarafından, *The Ethics of Liberty'de* (Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, 1982), 201—13, Ludwig von Mises'in konuyla ilgili eleştirel çözümlemesinde kullanılan delillerdir.

subjektif bir şekilde ele alınması gereken bir fayda-maliyet değerlendirme meselesidir, fakat objektif bir ahlâkın mevcut olmadığı görüşü tamamen farklı bir meseledir.⁴

Ayrıca sosyal etkileşime rehberlik etmesi gereken ahlâkî ilkelerle ilgili bir teoremin geliştirilmesi, sadece makûl değil, tamamen mümkündür de. Bu alanda, son zamanlarda birkaç anlamlı çalışma ortaya çıktı. Bunlardan biri Israel M. Kirzner'in, piyasa ekonomisi için yeniden gözden geçirilmiş âdil bir dağıtım konsepti öneren katkısıdır. Bu düşüncenin, ekonomik teoremin sıkı sıkıya sosyal ahlâkla ilgili olduğunu gösteren Avusturya Okulu'nun en ünlü teorisyenlerinden biri tarafından geliştirildiği olgusuna dikkat edilmesi gerekir: İktisat bilimi değerlerden azade olmasına rağmen, o (Kirzner'in düşüncesi) insanların daha iyi belirlenmiş ahlâkî pozisyonları benimsemelerine ve aynı zamanda, Kirzner'in de açıkladığı gibi, sosyal ahlâkçıların mantıkî akıl yürütmelerine yardımcı olur. Böylece sosyal ahlâkta geleneksel statik ekonomik teori çözümlemesiyle ortaya çıkmaya başlayan çoğu hata ve tehlikeler, gerçekten bertaraf edilebilir.⁵

Bu fikre göre, verimlilik ve adalet üzerine ileri sürülen düşünceler, birini diğerine tercih etmekten öte, metal paradaki yazı ve tura izlenimini verir. O zaman, bizim bakış açımızdan sadece adalet, verimliliğe öncülük eder; ne var ki tersi de doğrudur; dolayısıyla verimli bir çalışma adaletsiz olan bir şeyin karşısına konulamaz. Bu nedenle, hem ekonomik düzeyin yükseltilmesi, hem de ahlâkî ilkelere ilişkin düşünceler, farklı ve karşıt olmaktan öte, karşılıklı olarak birbirini kuvvetlendirmeli ve desteklemelidir.⁶

Ahlâk ve Verimlilik

Verimlilik ve adaletin, farklı oranlarda birleştirilebilecek iki farklı boyut olduğu düşüncesi, ana-akım (*mainstream*) neoklâsik paradigmanın olumsuz bir sonucudur. Kısaca ifade etmek gerekirse; eğer bir kişi, gerekli tüm malûmatların önceden verilmesi sayesinde, sadece fayda-maliyet analizi temelinde ekonomik bir karar almanın mümkün olduğuna inanırsa, o zaman, bireyler için sadece bir ahlâkî kura-

4. "Ekonomi, genel olarak, *ahlâkî ilkelerin* subjektifliği konusunda değil, fayda ve maliyetlerin gerçekten subjektif olduğu konusunda bizi bilgilendirir." Ibid., s. 202.

5. Üstelik, ekonomik teori tek başına ahlâkî noktaları belirlemeye yatkın gibi görünmemektedir. Bu yüzden, Roland Kley'in Kirzner eleştirisi temelsizdir. *Hayek's Social and Political Thought* (Oxford: Clarendon Press, 1994), s. 228, #9.

6. Bu yüzden, birini diğerine tercih etme, olsa olsa âdil ve verimli olanla oluşturulmuş çift terimli bir şeyle, (hür müteşebbislik uygulamasının sistematik olarak bastırıldığı ve insan yaratıcılığının ürünlerinin toplam tahsisinin engellendiği) verimsiz ve adaletsiz bir eylemden ortaya çıkmış bir diğeri arasında var olabirdi. İlâveten, devletin ekonomiye uyguladığı gayri-ahlâkî sistemli baskıyla ortaya çıkan gelir artışı, neoklâsiklerin "refah ekonomisi" diye isimlendirilen statik model içine dahil olduğunu zannettikleri şeyden çok farklıdır. Nihayetinde, bu iktisatçılara göre, kurumsal baskıyla ilgili (örneğin, gelirin zor kullanarak yeniden dağıtımı gibi) hesaplar, bunlar çok daha yoğunlaştığında yıkıma yol açacağını anlamaksızın, ekonomik sistemin seyrini, maksimum ürün imkânlarından uzaklaştıracak çarpık sonuçlara doğru götürür. Bu, zikredilen iktisatçıların, *aktif bir şekilde*, müteşebbisleri, toplumun ürün imkânları seyrini sürekli olarak elverişli olana doğru yönlendirerek, yeni fırsatlar sağlamaktan ve keşfetmekten alıkoymadığı için meydana gelir.

la uymak gereksiz olmakla kalmaz, aynı zamanda zorla kabul ettirilen bir adalet plânının, Paretoçu verimlilik ölçütüyle bağdaşacağı sonucundan da kaçınmak zor olur (refah ekonomilerinin ikinci önemli teoremi).

Mamañih, sosyal süreci, her biri fitrî bir yaratıcılık kapasitesiyle donanmış binlerce insanın karşılıklı etkileşimiyle oluşan dinamik bir realite olarak görmek, herhangi bir davranıştan doğan fayda ve maliyetleri hesaplamayı imkânsızlaştırmaktadır. Bu, şahısların insanî etkileşimi koordine etmek için bir dizi kuralları veya ahlâkî ilkeleri kullanmak zorunda oldukları anlamına gelir. Bu ahlâkî ilkeler, farklı insanlar arasında düzenli bir etkileşim kurmaya ve sonuçta da, “sürekli verimli” olarak tanımlanabilecek bir koordinasyon süreci oluşturmaya yöneliktir. Dinamik piyasa süreci kavramı açısından bakıldığında, insanlar belirli bir ahlâkî noktayı esas alarak davrandıkları zaman, *koordinasyon* olarak anlaşılan *verimlilik*, onların davranışlarından çıkar. Fakat tersi de doğrudur: Bu etik ilkelere uygun insan davranışları sosyal etkileşimde koordinasyon mekanizması olarak anlaşılan dinamiğin/sürekliliğin ortaya çıkmasını sağlar.

Bu yüzden, verimlilik ve adalet ölçütlerinin birbirine karşıt olduğunda ısrarcı olmak uygun değildir. Âdil olan şey verimsiz olamayacağı gibi gerçekten adaletsiz olan da verimli olamaz. Dinamik çözümlemenin bakış açısından adalet ve verimlilik olgusu, metal paranın sosyal evrende varolan bütünleşmiş ve tutarlı durumu doğrulayan iki yüzü gibidir. Bu iki boyut arasındaki sözde karşıtlık, neoklâsik refah ekonomisi ve sosyal adalet paradigması tarafından geliştirilmiş olan hatalı statik verimlilik düşüncesinden kaynaklanır. Bu paradigmanın sonuçlarından biri, onlara iştirak edenlerin bireysel davranışları ne olursa olsun, sosyal süreçlerin sonuçlarının tahmin edilebileceğine inanan yanlış sosyal adalet fikridir.

Paretoçu statik verimliliği esas alan refah ekonomisinin teorik gelişimi, ahlâktan uzak naif varoluş beklentisi ile ortaya çıktı; yine de bu, aynı zamanda, teşebbüs süreci kurumsal olarak zorlandığı zaman ortaya çıkan, gelir artışındaki dinamik verimsizliğin yarattığı ciddi sorunları anlamayı imkânsız hale getirdi. Piyasayı bir süreç olarak görmek yalnızca verimliliğin münasip şekilde dinamik terimlerle yeniden tanımlanmasını sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda, sosyal ilişkilerde egemen olması gereken adalet ölçütünü de aydınlığa kavuşturacaktır. Bu ölçüt, insanoğlunun doğuştan sahip olduğu müteşebbis yaratıcılığının sonuçlarını görmesini sağlayan mülkiyet haklarını düzenleyen genel ahlâkî ve hukukî kurallara uygun olarak, bireysel davranışın âdil veya gayri-âdil olduğunu belirleyen geleneksel ahlâk ilkelerine dayanır.

Bu bakış açısı, alternatif adalet ölçütünün özde nasıl gayri-ahlâkî olduğunu da gösterir. Bu ölçütlerden birisi, ve özellikle de eleştiriye açık olanı, sosyal adalet kavramıdır; öyle ki, bu kavram, belli bir *davranışın genel hukukî ve ahlâkî kurallara uygun olup olmadığına bakmadan*, belli bir tarihî andaki sosyal sürecin belirli sonuçlarını âdil veya gayri-âdil diye hükme bağlar. Bu sosyal adalet anlayışı, sadece iyiliklerin ve görevlerin belirlenmiş ve değişmez olduğu ve temel sorunların dağıtımına ilişkilendirildiği bir hayal aleminde anlam kazanır.

Müteşebbis ruhun bir sonucu olarak üretim ve dağıtımın aynı anda ortaya çıktığı gerçek dünyada bir anlam taşımaz.

Sosyal adaletle ilgili yeniden dağıtımcı düşünceler, aslında üç farklı açıdan gayri-ahlâkî sayılabilir. Birincisi, evrimci bakış açısından bakıldığında; bu sosyal adalet fikrinden mühlhem uygulamalar, evrimle şekillenmiş olan ve modern medeniyeti makûl kılan geleneksel mülkiyet hakları ilkelerini ihlâl ederler. İkincisi, teorik bir bakış açısından bakıldığında; geliri yeniden dağıtmada başvuru zorlama, hür teşebbüs uygulamasını engelleyeceği için, bir toplumu sosyal adalet temelinde organize etmek imkânsızdır. Bu hür uygulamanın sınırlanması, medeniyetin makûl gelişimini sağlayan yaratıcılığa ve birlikte çalışmaya imkân vermez. Üçüncüsü, ahlâkî bakış açısından bakıldığında, bütün insanlar müteşebbis yaratıcılıklarının ürünleri üzerinde doğal bir hakka sahiptirler; oysa, zora dayalı yeniden dağıtım, bu hakkı ihlâl eder. Vatandaşlar bu düzmece sosyal adalet kavramının yanlışını anladıkça, sosyal refah planlarını uygulamak için devlet gücüne rağbetin giderek yok olacağı tahmin edilebilir.⁷

Israel Kirzner'in Ahlâka Katkısı

Kirzner'in katkısı, kökeninde statik ekonomi düşüncesi olan dağıtımcı adaletle ilgili ana görüşlerin, önemli siyasî ve sosyal hareketlerin (sosyalistler ve sosyal demokrat hareketlerin) ahlâkî temelini oluşturduğunu göstermekten ibarettir.⁸ Neoklâsik model, malûmatın tarafsız ve (ya kesin ya da ihtimalî anlamda) verili olduğunu öne sürer ve bu yüzden, fayda-maliyet analizleri yapmayı mümkün hale getirir. Eğer durum buysa, fayda maksimizasyonu ile ilgili konuların ahlâkî yönlerden bağımsız olmaya devam ettiği ve bu iki faktörün farklı oranlarda birleştirilebileceği düşüncesi mantıklı gözükmemektedir. Üstelik statik düşünce, bizi, karşı konulmaz şekilde kaynakların belirli ve biliniyor olduğu faraziyesine ve dağıtımla ilgili ekonomik sorunun üretim sorunundan farklı olduğu düşüncesine götürür. Aksine, eğer kaynaklar müteşebbislikle ortaya konur veya keşfedilirse (yani verili değilse), bu kaynakların nasıl dağıtılacağı sorunu, üretim süreciyle, aradaki bağ koparılamaz şekilde ilişkilendirilmiş olur.

Statik ekonomik model, genel olarak Avusturyalı iktisatçılar ve özel olarak da Kirzner'in müteşebbislik analizi tarafından geliştirilen dinamik piyasa süreci düşüncesiyle modası geçmiş hale getirilmiştir. Kirzner'e göre müteşebbislik, tüm insanların, kazancı artırma fırsatlarını anlamak, keşfetmek ve buna göre hareket

7. Bak. Friedrich von Hayek, "The Mirage of Social Justice," *Law, Legislation and Liberty*, vol. 2, *The Mirage of Social Justice* (Chicago and London: University of Chicago Press, 1976).

8. Israel Kirzner'in sosyal ahlâk üzerine düşünceleri, *Perception, Opportunity and Profit* (Chicago and London: University of Chicago Press, 1979) adlı kitabın 4. bölümde artmaya başladı. "Müteşebbislik, adalet ve özgürlük"le ilgili bu kitabını, *Capitalism*, ed. Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller, Jr., Jeffrey Paul, and John Ahrens (Oxford: Basil Blackwell, 1989) adlı kitabındaki "Some Ethical Implications for Capitalism of the Socialist Calculation Debate," adlı makalesinde daha açık bir hale getirmişti. *Ve Discovery, Capitalism and Distributive Justice* (Oxford and New York: Basil Blackwell, 1989) adlı kitabında sonuçlandırmıştı.

etmek için doğuştan getirdikleri yeteneklerinin bir uzantısıdır. Bu yüzden müteşebbislik, genellikle yeni gayeler ve yeni vasıtalar meydana getirmeye ve keşfetmeye yönelik insan yeteneğiyle ilişkilidir. Müteşebbisler, daha yüksek bir değere sahip olduğunu keşfedecekleri yeni hedefleri gerçekleştirmeye azimli bireylerdir. Fakat, eğer amaçlar, araçlar ve kaynaklar verili değilse, aksine, insanların faaliyetleriyle sürekli olarak yaratılıyorsa, o zaman temel ahlâkî sorun, artık âdil bir esasa kazançların nasıl dağıtılacağı değil, daha ziyade yaratıcılığın nasıl teşvik edileceğidir. Kirzner'in sosyal ahlâka katkısının tamamen değerini bulabildiği yer, işte burasıdır: Yaratıcı bir kimse olarak insanoğlu kavramı şu aksiyomu getirir: *Tüm insanlar müteşebbis yaratıcılıklarının ürünleri üzerinde doğal bir hakka sahiptir.* Bu, sadece bu sonuçlar insanoğlunun müteşebbis ve yaratıcı yanını teşvik eden bir müşevvik olarak işlediği için değil, aynı zamanda her makûl koşulda, her insana uygun olabilecek evrensel bir ilke olduğu için de böyledir.

Bu ilke, aynı zamanda, başka önemli avantajlara da sahiptir. Öncelikle, onun sezgisel cazibesi üzerinde durmak gerekir: Eğer birisi bir şey meydana getirirse, onun bu şeye değer biçme hakkının olduğu açıktır. İkincisi, bu, bir kimseye ait olmayan kaynakların paylaşımını yapan Roma hukukundaki bir ilkeye (*ocupatio rei nullius*) uygun, evrensel bir şekilde muteber bir ahlâkî durumdur. Bu ilke, asli kaynakların paylaşımı konusunda, başkalarına yeterli bir pay ayırmayı esas alan ve "Locke'cu şart" diye bilinen paradoksal sorunu çözer. Kirzner'e göre yaratıcılık ilkesi, Locke'un sözleşme koşulunu gereksiz kılarak sorunu çözer. Çünkü, insanlar ihtiyaçlarını giderecek araçlar keşfetmeden veya üretmeden önce insan yaratıcılığının ürünleri olmadığı için, insan yaratıcılığının meyvelerinin paylaşımı bir kimseyi ön yargılı yapmaya yetmez. Locke'un düşüncesi sadece, kaynakların sabit olduğunu ve sayısı önceden belirli olan insanlar arasında paylaşılması gerektiğini varyasan statik bir ortamda anlam kazanır.

Aynı zamanda, üçüncü aşamada, Kirzner, adaletle ilgili alternatif teorilerin çoğunun, özellikle John Rawls'un teorisinin, zımnen, kaynaklarla ilgili statik bir çevrenin önceden varolduğuna inanan neoklâsik tam bilgi modelini esas aldığını gösterir. Rawls, çözümlemesinde bir "cehalet perdesi"ni dikkate alırken, en âdil sistemin, sosyal statüleri ne olursa olsun, tek tek herkesin, en uygunsuz şartlar altında bile kaynaklardan en üst seviyede pay aldıkları bir sistem olduğu sonucuna vardı.⁹ Eğer toplum dinamik bir teşebbüs süreci olarak görülürse, o zaman, ahlâkî ilkenin farklı olması gerektiği açıktır. En âdil toplum, en etkili biçimde onu meydana getiren insanların müteşebbis yaratıcılıklarını geliştiren toplumdur. Fakat, bu amaca erişmek için, tek tek herkesin, müteşebbis yaratıcılıklarının sonuçlarının/ürünlerinin, zorla kamulaştırılmaksızın, kendilerine ait olacağından emin olmaları gerekir.

Dördüncü aşamada, Kirzner'in analizinin diğer bir avantajı, hür insan eylemine veya müteşebbisliğe karşı devlet tarafından desteklenen bir endüstriyel çatışma

9. Bkz. John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1972).

sistemi olarak anlaşılan sosyalizmin gayri-ahlâkî doğasını ortaya koymuş olmasıdır. Gerçekten de, bu süreçte yer alanlara karşı baskı, o kimsenin en temel, en doğal ve en tipik özelliğinin, yani doğuştan gelen yeni amaç ve yöntemler yaratma ve onlara erişmek için eylemde bulunma yeteneğinin gelişimini engeller. Devlet baskısının, müteşebbis tavrı ve insanoğlunun yaratıcı kapasitesini engellemesi, büyük oranda sınırlandırıcı olacak ve toplumu iş birliğine teşvik etmek için gerekli bilgi ve malûmatın ortaya çıkmasını da engelleyecektir. Tam da bu sebepten dolayı, sosyalizm, insan doğasına kafa tutar; ve (belki de bunun için) entellektüel olarak iflas etmiştir. Zira, yönetimi elinde bulunduran yapının, emir vererek toplumu koordine etmek için ihtiyaç duyduğu bilgiyi üretmesi imkânsızdır.¹⁰

Roma Katolik Sosyal Doktrini ve Israel Kirzner'in Katkısı

Serbest piyasa ekonomisi konusunda son zamanlardaki Katolik sosyal öğretisinin en önemli yönlerinden biri, Avusturya Okulu iktisatçılarından özellikle Friedrich von Hayek'in ve Israel Kirzner'in fikirlerinden türemektedir. Bu iktisatçılardan birincisi, agnostik; ikincisi ise dindar bir Yahudi'ydî. Michael Novak, Papa II. John Paul ile Friedrich von Hayek arasında, Hayek'in ölümünden önce vuku bulan uzun şahsî konuşmayı yayınladığı zaman, dünyayı hayrete düşürdü.¹¹ *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism* (Katolik Ahlâkî ve Kapitalizmin Ruhü) adlı eserinde Novak, Papa'nın *The Acting Person* (Eyleyen Şahıs) başlıklı kitabında geliştirdiği yaratıcı insan eylemi düşüncesi ile Kirzner'in müteşebbislik düşüncesi arasındaki paralellığı ortaya koydu.¹²

Bu ilişki, *Centesimus Annus* (Yüzüncü Yıl) adlı kutsal genelgede Papa II. John Paul tarafından netleştirilmişti. *Centesimus Annus*'da Papa, "kendisini bilen insan" ifadesiyle, toplumdaki nihai faktör olarak müteşebbislik yeteneğine veya yaratıcı insan eylemine göndermede bulundu. Papa'nın işaret ettiği bilgi, "başkalarının ihtiyaçlarını gidermek ve onları memnun etmek için" gerekli şeyler olarak tanımlanan bilimsel ve pratik bilgidir. Papa'ya göre bu bilgi, insanoğlunun "yaratıcılığını ifade etmeyi ve potansiyelini geliştirmeyi" ve kendi başlarına piyasayı ve

10. Bu enerjik ve müteşebbis yaratıcılık, yoksullara yardımda ve öncelikli ihtiyaç durumlarını arama ve ortaya çıkarmada da görülür. Böylece, refah devleti mekanizmasındaki, acil insanî ihtiyaçlar için müteşebbis araştırmayı imkânsız kılan ve çoğu insanın oldukça önemsedığı doğal işbirliği ve dayanışma arzularını engelleyen devlet baskısı ve müdahalesi büyük çapta etkisiz hale getirilir ve başkalarına yardım mümkün olur. Bu düşüncüyü en iyi anlatan, II. John Paul'un son günlerdeki şu ifadeleridir: "Doğrudan müdahale ve Toplum'u sorumluluklarından mahrum bırakma yoluyla, Sosyal Yardım Devleti, insanî enerjilerin kaybolmasına ve müşterilerine hizmet etme mantığından çok, bürokratik yollarla hükmeden ve harcamalardaki aşırı artışla eşzamanlı giden, kamu faaliyetlerinin gereğinden çok artmasına öncülük eder. Gerçekten de, bu ihtiyaçların, onlara en yabancı olan ve gerektiğinde komşularınıymış gibi davranan insanlar tarafından en iyi şekilde anlaşıldığı ve giderildiği görülmüştür." John Paul II, Encyclical Letter *Centesimus Annus* (1 Mayıs 1991), no. 48.

11. "Hayatının son aylarında Hayek, Papa II. John Paul ile uzun bir görüşme imkânı bulmuştu. Papa'nın kutsal *Centesimus Annus*'unun belirli bölümlerinde Hayek'in izleri vardır. Özellikle 31. ve 32. paragraflarda, *Centesimus Annus*'un Hayek'in düşüncelerine yer verdiği şüphe götürmez." Michael Novak, "Two Moral Ideas for Business," *Economic Affairs* (September-October 1993): 7. /Bu yazının Türkçesi Piyasa Dergisinin bir önceki sayısında yayımlandı)

12. Michael Novak, *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: The Free Press, 1993), 117; Karol Wojtyła, *The Acting Person* (Boston: D. Reidel, 1979).

toplumu oluşturan “bilgi ve dahili haberleşme ağını” kurmayı sağlar. Böylece, ona göre, disiplinli ve yaratıcı *insan çalışmasının* [ben insan eylemi demeyi tercih ederim] *rolü* ve, bu çalışmanın aslı bir parçası olarak, *inisiyatif ve müteşebbislik kabiliyeti* gittikçe açık ve kesin olmaktadır.¹³ Şüphesiz *Centesimus Annus*, Papa’nın ekonomik ilişkilerle ilgili anlayışının nasıl yenilendiğini ve böylece Kilise’nin ekonomiy-le ilgili daha önceki sosyal öğretisinin büyük bir bölümünü nasıl moda dışı hale getirdiğini gösterir. Hatta bu, kendi başına, ekonomi biliminin neoklâsik-Keynesyen paradigmanın mekanizmalarına sıkı sıkıya bağlanmış olan ve son derece yaratıcı ve dinamik müteşebbislik doğasını hesaba katmayan görüşlerini anlamsız hale getirir. Tarihte ilk defa, daha çok Avusturya iktisadının etkisiyle, Katolik Kilisesi’nin sosyal öğretisi, iktisatla ilgili ana akım (*mainstream*) paradigmanın ötesine geçmiştir.

Kirzner’in Çalışması Üzerine Bazı Eleştirel Yorumlar

İlk itirazımız, Kirzner’in, dengesizliğin, belirsizliğin ve yaratıcılığın en üst seviyede olduğu durumlarda, müteşebbisler tarafından keşfedilen mal ve hizmetlerin paylaşımına dayanan adalet ilkesinin konuya daha uygun olacağı görüşünerdir. Fakat, Kirzner’e göre, nisbeten daha kararlı piyasalarda, bu adalet kuralının, konuyla ilgisi daha azdır.¹⁴ Bana göre, Kirzner tarafından önerilen dinamik adalet kuralı, her koşulda evrensel geçerliliğe sahiptir. Her ne zaman kurumsal baskı sosyal ürünü yeniden dağıtmak için kullanılırsa, insanoğlu yaratıcı yeteneğini kaybeder; ve böylece, yeni bilgi yaratma ve sosyal süreci düzenleme imkânı da engellenmiş olur. Üstelik, serbest piyasaların nisbeten daha “istikrarlı” tabiatının dağıtımçı adaletle dayanan alternatif kriterlerin tatbikine izin verdiği durumları nisbi sosyal durağanlığın devlet zorunun sistematik pratiğinin sonucu olduğu durumlardan ayırt etme analitik imkânı yoktur. Bununla beraber, Kirzner, “kapitalizm kendi kendisine geliştikçe ve daha grift ve ucu-açık hale geldikçe onun ekonomik ve ahlâkî felsefesine keşifçi feraset (kavrayış) açısından bakma ihtiyacı gittikçe büyümektedir” der.¹⁵ Kirzner’den farklı olarak biz, Kirzner’in, insanoğlunun yaratılışı itibariyle doğuştan getirdiği müteşebbislik ve yaratıcılık yetenekleri ile donatıldığı fikrinden hareket eden ve tüm olası tarihî durumlar için evrensel olarak uygulanabilir bir ilke olarak gördüğü müteşebbislik tanımlamasını esas alan adalet ilkesi için istisnaların olmadığını göstermeye çalışıyoruz.

İkinci itiraz, müteşebbislik teorisinin sosyal kurumların oluşumu ve gelişimi yönünde kendiliğinden bir eğilimin varlığını haklılaştırmasının zor olacağı şeklindeki tezi destekleyen Kirzner’e ait oldukça rahatsız edici iki makale ile ilgilidir.¹⁶ Kirzner’in ana tezi, bir “dışsallığın” farazî varlığının, topluma uygun ku-

13. Bkz. *Centesimus Annus*, nos. 32—33.

14. Bkz. Kirzner, *Discovery, Capitalism and Distributive Justice*, s. 126—27, 176—77.

15. *Ibid.*, 176.

16. Bkz. Israel Kirzner, “Knowledge Problems and Their Solutions: Some Relevant Distinctions,” *The Meaning of Market Process: Essays in the Development of Modern Austrian Economics* (London and New York: Routledge, 1992), 163—79; *The Limits of the Market: The Real and the Imagined, Proceedings of the Regional Meeting of the Mont Pelerin Society*, Rio de Janeiro, Eylül 5—8, 1993, forthcoming.

rumsal gelişmelerin gerçekleşmesini engelleyecektir. Bu gelişmeler, müteşebbisler tarafından kullanılabilir ve doğan kazançlar müteşebbisler tarafından tahsil edilebilecek fırsatlara dönüşür. Böylece, ona göre, müteşebbisler ekonomik faaliyetlerinden doğan kârları kendilerine tahsis etmekte zorlanacakları için, müteşebbis yaratıcılık ve keşif süreci, kurumların etkinlik alanında vuku bulamayacaktır. Kirzner, isabetle, eğer devlet mülkiyet haklarının uygun bir tanımını ve/veya savunmasını yapmazsa, bir pazar bağlamında, bir “kamu malı” durumunun varlığının bir eksiklik olarak görülemeyeceğini kabul eder. Nihayetinde, kurumsal yetersizliklerden kaynaklanan ideal bir durumun bulunmayışını bir “pazar eksikliği” olarak tasnife tabi tutmak saçma olur. Kirzner, devam eder, ve sözü paylaşmadığı bir fikre getirir. Bu, yetersizliklerin, aynı zamanda, sözde bir kamu menfaati durumunun bir sonucu olarak, kendiliğinden, sosyal kurumlarla ilişki içinde ortaya çıkabileceği ve varlığını devam ettirebileceğidir. Böylesi durumlar, gerekli kurumsal gelişmeler doğrultusundaki keşif ve çabaları ifade eden müteşebbis yaratıcılığı önleyecektir.¹⁷

Biz, Kirzner’in müteşebbislik teorisi uygulaması ile sosyal kurumların ortaya çıkışı arasında kurduğu ilişkiye katılmayız. Öncelikle, dinamik piyasa süreci bağlamında, kamu malları, kurumsal bir “yetersizliğin” sonucu olarak ortaya çıktıkları için, piyasada çok fazla bir sorun oluşturmaz. Kamu malları ile ilgili sorun asla bir pazar eksikliğine atfedilemez; çünkü toplu arzın ve bedavadan geçinenlerin/beleşçilerin dışarıda tutulmalarının imkânsızlığının görüldüğü her durumda, baskıcı devlet müdahalesinin yokluğunda, müteşebbis yaratıcılık için gerekli olan dürtüler ortaya çıkar. Bu yaratıcılık, sözde kamu-menfaati durumundan kurtulmak için gerekli olan teknik, hukukî ve kurumsal buluşlar yapmanın önünü açar. Farklı kullanıcılara (çiftçiler ve büyükbaş hayvancılık yapanlar) ait olan topraklar üzerindeki mülkiyet hakları, uygun bir biçimde tanımlanıncaya kadar, bir zamanlar sosyal koordinasyonda önemli anlaşmazlıkların yaşandığı, Amerika’daki otlaklarla ilgili olarak ortaya çıkan durumlar buna örnektir. Fakat bu durum, daha sonraları geniş arazilerde mülkiyet haklarının gelişmesini sağlayan önemli bir teknolojik buluş olarak, sınırları birbirinden ayırmada kullanılan dikenli telin icadı yolunda, müteşebbislerde bir dürtü oluşturdu. Bu buluş, arazi tahsisi ile ilgili kamu-menfaati sorununu çözdü. Piyasa perspektifinden, eğer, devlet olaya müdahale etmezse, aktif olarak konuşulan kamu menfaatleri, müteşebbislerin yaratıcı yeteneklerinin bir sonucu olarak sorun olmaktan çıkacaktır.

Sosyal kurumların (adli, ahlâkî, ekonomik ve dille ilgili) görkemi içinde, müteşebbis yaratıcılığın ürünlerinin bireysel tahsisatından kaynaklanan sorunların daha zahmetli olduğu doğrudur. Fakat bu, ürünlerin sosyal kurumlara bir etkisinin olmayacağı ve gelişmelerin mutad olarak ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Ak-

17. “Burada bir müteşebbisin –bırakın onu adapte etmenin gücü dahilinde olmasını- metrik sistemin üstünlüğüne dikkat çekmiş olabileceği aşikâr gibi görünmüyor. Metrik sistemdeki bir değişimden ortaya çıkan toplumsal yararın dışsallığı, hep birlikte bütün toplum tarafından elde edilebilir. Bu, kullanılmamış fırsatların müteşebbisliği uyarıcılık kapasitesine sahip somut, çekici fırsatlara dönüşümünü engellemiş gibi görünüyor.” Kirzner, “Knowledge Problems and Their Solutions,” s. 174.

sine, müteşebbisliğin yaratıcı yeteneği olmaksızın, ne üretim süreci ne de en önemli sosyal kurumların gelişimi anlaşılabilir. Carl Menger, sosyal kurumların evrimci oluşumu ile ilgili çözümlemesinde bu gerçeği gözler önüne serdi; örneğin, buradan hareketle parayla ilgili tahlillere girişti. Para, nisbeten daha uyanık birkaç müteşebbisin öncülüğünde ortaya çıktı. Bu insanlar, başkalarından önce, kendi mal ve hizmetleri karşılığında, çabucak satabilecekleri malları alırlarsa, daha kolay bir şekilde amaçlarına erişebileceklerini keşfettiler. Bu mallar daha sonra, bir mübadele aracı olarak talep edilmeye başladı. Bu olgu, piyasada mübadele aracı genelleşinceye ve neticede paraya dönüşüncüye kadar genişletildi.¹⁸ Bu buluşların hiçbiri, Kirzner'in müteşebbis uyanıklık ve müteşebbisliğin yaratıcı yeteneği kavramlarına başvurmaksızın yeterince açıklanamaz.

Sonuçta, rasyonel olarak tasarlanmış bir kurumun –yani dinamik müteşebbislik motoru olarak düzenlenmiş olanın– yani dinamik müteşebbislik süreci tarafından oluşturulmuş- olandan daha etkili olduğu şeklindeki yaygın önermenin nesnel bir kriterinin olmadığı açıktır. Esperanto dili, İngilizce ve İspanyolca'dan daha mükemmel ve daha etkin midir? Veya, metrik sisteminin, dinamik koordinasyon açısından, Amerikan ölçü standartlarından daha verimli olduğu gösterilebilir mi? Üstelik, sosyal koordinasyonu ve müteşebbisliğin hayata geçmesini mümkün kılan temel yasal ilkelere gelince; bu ilkeler, açıkça evrimci bir süreçle ortaya çıkmıştır. Bu ilkeleri şöyle ifade edebiliriz: hayata saygı, barışçı bir şekilde elde edilmiş mülkiyete saygı ve sözleşmelerin yerine getirilmesi.

Kirzner'in karşı yorumlarına rağmen, onun müteşebbislik teorisi, tam olarak, mevcut sosyal kurumların ortaya çıkışı ve gelişimi konusunda, Avusturya ekonomi teorisinin ihtiyaç duyduğu zemini sağlıyor gibi gözükmektedir; bu durum, halihazırındaki sosyal kurumların “rasyonel bir şekilde” geliştirilmesini de mümkün kılar.¹⁹ Fakat, bu “gelişme”, sadece yorumun, mantıksal hatalarını gidermenin, evrimle oluşmuş ilkelerin yeni alanlara uygulanmasının ve müteşebbis yaratıcılığın ortaya çıkarıldığı (örneğin, sözleşme hukukunun, özelleştirilmiş denizlere veya benzeri yerlere

18. “Bu minvalde ilerleyen memnun edici düşünce, en zeki bireyleri etkileyebilir ve daha az becerikliler onların yöntemini taklit edebilir.” Mises, *Human Action*, 3. baskı, (Chicago: Regnery, 1966), 406. Mises'in Menger'in kurumların ortaya çıkışında müteşebbis dikkat ve yaratıcılığın baskın rolüyle ilgili katkılarını överken yazdığı bu ifadelerinden, belki de daha kısa ve özünü olanı yoktur.

19. Bu düşünce, kârın maksimizasyonunu esas alan kişilerin tutarlı, dengeli ve katı rasyonel olmaları gerektiğini savunan, kanun ve adli kurumlara ilgili neoklasik çözümlemeyi meşrulaştırmaz. Bu analiz, fayda maksimizasyonu ilkesine dayanan ekonomik bireylerin (birimlerin) sıkı rasyonelliğini ve daimilik ve dengeyi varsayıyordu. Tasvir edilen statik çerçevedeki kanun ve kurumlar gerçekli olmadığı için kanunun ekonomik analizindeki çelişki açıktır: Elde olduğu varsayılan tüm malumatı içeren basit buyruklar, toplumu koordine etmede yeterli olabilecekti. Bu paradigma karşısında, biz, adli kural ve kurumların, maliyetlerle, bilindiği farzedilen kârları mukayese eden, Pareto'cu dar statik verimlilik tarzında değerlendirilmemesi gerektiğini ve aksine, müteşebbis piyasa koordinasyonunu ilerletip ilerletmeyeceklerine ve cesaretlendirip cesaretlendirmeyeceklerine göre değişen dinamik bir verimlilik ölçütü ile değerlendirilmesi gerektiğini savunuyoruz. Bundan dolayı, Pareto'cu bakış açısından kaynaklanan “optimal” durum-hukuku kural ve kararlarından daha fazla, araştırılması gereken şey, koordinasyona sevkeden müteşebbis piyasa süreçlerinin dinamik verimliliği bakış açısından kaynaklanan *adil* durum-hukuku kural ve kararlarıdır.

uygulanması gibi) bir sonuç olabilecektir. Kirzner'in, sosyal kurumların ortaya çıkması, inkişaf etmesi ve gelişmesine yönelik kendi müteşebbislik teorisini uygulamanın imkânı hususunda yeterince Kirzner'ci olmadığını ispat etmek mümkündür.

Sonuç

Benim eleştirel yorumlarım, Kirzner'in müteşebbislik teorisi alanındaki çalışmalarının değerini ve dağıtımcı adaletin baskısını bir tarafa koyabilen sosyal bir ahlâkın gelişmesine olan katkısını küçümsemeye çalışmadı. Kirzner'in dinamik piyasa düşüncesi, ahlâkî bir durumu benimsemeyi ve müteşebbislik tarafından yönlendirilen serbest piyasaların sadece daha verimli değil, aynı zamanda daha da âdil olduğu fikrini desteklemeyi oldukça kolaylaştırır. Üstelik, eylemleri geleneksel mülkiyet hukuku ilkelerine uyan müteşebbislerin, yaratıcı faaliyetlerinin ürünlerini kendilerine tahsis etmede bir suçluluk duyması doğru değildir. Piyasa sürecinin nasıl işlediği kavranınca, sosyal adalet ilkesinin, herbir müteşebbisin faaliyetlerinin ürünlerini kendine tahsisini esas almasının gerekliliği apaçık ortaya çıkar. Aynı şekilde gönüllü olarak araştırmaya ve keşfetmeye alışmış ve diğer insanların içine düşebilecekleri muhtaçlığı azaltacak olan bu müteşebbis yaratıcılık, bizim fikrimize tamamen uygun düşer.

Çeviren: H. Yücel BAŞDEMİR

* Jesus Huerta de Soto, "The Ethics of Capitalism", *Markets&Morality*, Cilt 2, Sayı 2, Güz 1999.
http://www.acton.org/publicat/m_and_m/1999_fall/dsoto.html